

ÇERKEZ ETHEM OLAYI VE ANADOLU'DAKİ KOMÜNİSTLER

21 Ağustos 2022

Yıldırım Koç

Kurtuluş Savaşı yıllarında Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki komünistlere ilişkin olumsuz tavrının nedenlerinden biri de Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'ndan bazı kişilerin Çerkez Ethem ile ilişkileri veya onu kullanma girişimleridir.

Anadolu'daki komünistlerin Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları aleyhindeki önemli bir girişimi, Çerkez Ethem'in ayaklanması sırasında Bolşevikliği öven bir bildirin yayımlanmasıdır. Bu bildiriyle demiryolu işçilerinin grev çağrıldığı ileri sürülmektedir.

*"Çerkez Ethem'in başkaldırdığı sıralar, Ankara'da (Resmi TKF'nin organı olarak yayımlanan) Yeni Dünya gazetesi de hükûmete cephe almış ve eski sahibine karşı asker sevkinin engellemek için, demiryolu işçilerini greve çağırmıştır; bunun üzerine 2 Ocak'ta Yeni Dünya idarehanesi hükûmet taraftarlarınca tahrip edilmiştir. Gazetenin sahib-i imtiyazı Arif Oruç ve arkadaşları tutuklanmıştır. Resmi TKF da bu sıralar kendiliğinden kapanmış olmalıdır. Ayaklanmayı destekledikleri iddiasıyla, aynı ay içinde THİF ve Emek gazetesi çevresinden Salih Hacıoğlu, Ziyetullah Nevşirvanov ve daha başka birtakım kimseler tutuklanmışlardır. Mustafa Suphi ve 14 yoldaşının Karadeniz'de öldürülmeleri de, yine bu aralığa rastlamaktadır." (Akbulut, Erden-Mete Tunçay, **Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, 1920-1923**, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2007;167)*

Yayımlanan bildiriye ayaklanmaya ilişkin doğrudan bir çağrı bulunmamaktadır; Bolşeviklik övülmektedir. Bildirinin bazı bölümleri aşağıda sunulmaktadır:

"Eskişehir işçilerine

"Amele... Köylü:

"Senelerden beri dünyayı her taraftan saran kapitalizm zincirleri, bugün Rusya fıkara-yı kâsibesinin parçalayıcı bir darbesiyle kopup mahvolurken, Şark ve Garbin bütün mazlum ve masum, işçi ve köylü halk kütleleri yeni bir hayata nail olmağa susamış, kıyam ediyorlar. (...)

"Bugün size de düşen vazife bu ceryana tâbi olmak ve bir an evvel Bolşevizmin nurlu güneşinden solgun ovalarımızı, sararan benizlerimizi, sönmek üzere olan hanümanlarımızı, tarihsiz kalan çocuklarımızı kurtarmak ve diriltmek için çalışmaktır.

"Haydi arkadaşlar haydi, işçiler ve köylüler, diriliniz ve deyiniz ki biz de Bolşevizmin insanî esaslarını memleketimizde görmek istiyoruz.

Haydi arkadaşlar haydi." (Akbulut-Tunçay,2007;167)

Salih Hacıoğlu'nun Komintern'e göndermek için hazırladığı raporda bu konuda şu değerlendirme yer almaktadır: "Ethem'in isyan ettiği gün İttihatçılar da nâşir-i efkârları olan Yeni Dünya gazetesinin matbaasında Eskişehir ve havalisi amelesini ve halkını isyana teşvik eden bir beyanname tab ettirdiler. Fakat hükûmet bu beyannameleri daha matbaadan çıkmadan yakaladı ve matbaaya vaz-ı yed ederek Yeni Dünya gazetesini kapattı. Naşiri Arif Oruç ile beyannameyi yazan ve tab ettiren Nizamettin Nazif'i tevkif ederek İstiklâl Mahkemesine verdi." (Akbulut-Tunçay,2007;142)

Bu beyannamesin basılması ve saklanmasında, Sovyet temsilcisi Upmal Angarski sorumlu tutuldu: "M.Kemal'in Angarski'yi asıl sorumlu tuttuğu olay, Nizamettin'in (Nazif Tepedelenlioğlu) Ethem'in desteklenmesi için işçilere çağrı yapan bir bildiriye elçilikte tercüman olarak çalışan (Hüseyin) Hüsnü'nün yardımıyla yazmış ve matbaada bastırdıktan sonra elçilikte saklanmış olmasıdır." (Akbulut-Tunçay,2007,147)

Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi** kitabında, Upmal ile Çerkez Ethem arasında bir ilişki olduğu ileri sürülmektedir: "Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi'nce yayımlanan Türk İstiklâl Harbi incelemesinde ise, Upmal'in Çerkez Etem'le de bağlantı kurduğu yazılmaktadır. Bu incelemede 'Bakû'dan Doğu bölgesine gelen bazı Türk Komünist unsurların ve Ankara'ya varmış bulunan Rus Elçilik Kurulu Başkâtibi Upmal ve arkadaşlarının kışkırtıcı propagandalara, yayınlara ve gizli örgütlere yeltenmeleri ve el

altından **Çerkez Etem'le bağlantı** kurmaları' söz konusu edilmektedir." (Avcioğlu, Doğan, **Milli Kurtuluş Tarihi**, İkinci Kitap, İstanbul, 1974;636)

Ankara İstiklal Mahkemesi, 9 Mayıs 1921 tarihli "Asi Etem ve Kardeşleriyle Ayaklanmaya Katılanlar Hakkında Karar"ında, ""Hafi Komünist Partisi teşkili suretiyle yine taklib-i hükümet (hükümetin başındakileri veya idare şeklini kanunsuz olarak değiştirme, YK) cürmüne (suçuna, YK) irtikâp (kötülük etme, YK) teşebbüsünde buldukları anlaşılan" Tokat mebusu Nazım Bey, Baytar Binbaşı Hacıoğlu Salih, Ziynetullah Nevşirvan onbeşer sene küreğe, şerif Manato' un gıyaben 15 sene küreğe..." (Tunçay, Mete, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009;645)

Mustafa Kemal Paşa, 8 Ocak 1921 günü Meclis'te yaptığı konuşmada, bu kişilerin "Bolşevikleri iğfal etmek, komünist renk ve şekil ve kisvesinde görünmek, Bolşevikleri aldatmak, Bolşeviklere bu memleket içinde bir feveran, derhal bir inkılap, bir ihtilal yapmak imkanı olduğu kanaatini verdimen" istedikleri ve bu amaçla "Eskişehir'de bulunan ameleyi isyan ettirmek" çabasıyla bir beyanname hazırladıklarını ancak başarılı olamadıklarını ayrıntılı olarak anlattı. (ATABE-C.10,2003;257)

Büyük olasılıkla, Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki hareketin başarı şansını düşük gören bazı komünistler, Çerkez Ethem kuvvetlerini bir halk ordusu olarak değerlendirerek ve Çerkez Ethem'i kontrolleri altına alacaklarını umarak, bu ayaklanma girişimine bir ölçüde bulaştılar.

Mustafa Kemal Paşa'nın komünistlere ilişkin tavrını değerlendirirken, komünistlerin daha Kurtuluş Savaşı yıllarında Mustafa Kemal Paşa'ya nasıl baktıklarını bilmekte yarar vardır. Mustafa Kemal Paşa, TKP içindeki görevlileri sayesinde, bu tavrı yakından izlemektedir.